

Den kommunicerade utbrändheten

En studie av hur text blir liv

MIA-MARIE LUNDÉN

Alltfler människor i Sverige drabbas av utbrändhet. När antalet sjukskrivningar sköt i höjden i slutet av 1990-talet så var det just utbrändheten som kom att bli den nya svenska sjukans signum och är det fortfarande. Utbrändhet har också blivit ett av 2000-talets modeord och medierna brukar metaforen så flitigt att den snart torde vara uttjänt. Den utbrända utbrändheten kommer att ersättas med nya ord i den föränderliga nyhetsjournalistiken. Det kan emellertid vara värdefullt att stanna upp en stund och reflektera över ett så inflytelserikt begrepps etablering: Vad var det som skrevs? Vilka retoriska grepp användes? Vem blev utbrändhetens ansikte utåt?

I samband med den nya sjukdomsbild som tonade fram i samhället, med diffusa och svårförklarliga stressymptom i förgrunden, föddes diagnosen utbrändhet.¹ Även om fenomenet inte är nytt så fanns denna särskilda benämning inte med i Riksförsäkringsverkets tidigare klassifikationer av sjukdomar. Utbrändhetsbegreppet används emellertid numera som ett samlingsnamn för stressrelaterade åkommor, och då i synnerhet i medierna. Det är också mediernas berättelser om utbrändhet som står i den här artikelns fokus – studien bygger på texter publicerade 2003 i *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Expressen* och *Aftonbladet*.² En sökning i dessa tidningars arkiv visar en tydligt uppåtgående trend för ordet: 26 träffar 1995, 120 träffar 1998 och 265 träffar 2003. Därefter vänder siffrorna nedåt: en sökning på ordet utbrändhet 2004 ger 167 träffar och 2005 ökar det något igen till 199 träffar.³

Genom en detaljanalys av retoriken i pressmaterialet, såsom metaforer men också enskilda ord som exempelvis adjektiv, vill jag söka svar på följande frågor: Hur uttrycks symptomen? Vilka ord använder de, såväl drabbade som journalister, för att beskriva lidandet? I synnerhet riktas intresset mot så kallade 'personal stories'; de drabbades egna, personliga erfarenhetsberättelser. Först analyseras

själva texterna med fokus på retorik, sedan presenteras de människor som finns bakom berättelserna, alltså de drabbade själva. Min avsikt är att söka ta reda på hur de intervjuade upplevde att bli just intervjuade; hur de hanterade uppmärksamheten och hur de kände inför mötet med journalisterna och senare också den publicerade texten.

Utbrändhet som metafor

Att lyssna till en sjukdomsberättelse förmedlad via en reporter som arbetar på en tidning säger något väsentligt om den journalistiska institutionen. Förkärleken för dramatik, spänning och överraskningar bereder väg för starka känslotillstånd och flödande emotioner. De utförliga sjukdomsberättelserna i medierna handlar därför sällan om förkylningar eller benbrott, desto oftare om diffusa symptom och oförklarliga krämpor. "En 'kroppslig' sjukdom blir på något sätt mindre verklig – men i gengäld mer intressant – i den mån den kan anses som en 'mental' åkomma", skriver Susan Sontag i essän *Sjukdom som metafor* (1981:83). En brusten blindtarm är en brusten blindtarm och hamnar på löpsedeln först om den i själva verket visade sig vara ett brustet hjärta. Neuroser och depressioner brukas som kärll för medieretorikens troper; genom den potentiella öppenheten blir de lämpliga instrument för laborationer.

För närvarande ger utmattningstillståndet utbrändhet upphov till stor formuleringskonst och spekulationsiver i svenska medier. Redan på 1880-talet användes ordet för att beskriva lägen av känslomässig och intellektuell överansträngning och nu, drygt hundra år senare, har det alltså kommit tillbaka på allvar (Löfgren 2003, Löfgren & Palm 2005). Man skulle kunna säga att utbrändhetsbegreppet är mediernas – och därmed sannolikt också en stor del av allmänhetens – metafor för hela

sjukskrivningsdiskussionen. Det har kommit att bli ett tusenverktyg som kan brukas till nästan vad som helst. Utbrändhet är uppenbart något individen drabbas av, ett slags sjukdomstillstånd, men eftersom dess orsaker fortfarande till stor del är en gåta för vetenskapen brukas det tills vidare som odlingsmark för människors fantasier. Susan Sontag skriver:

Varje viktig sjukdom vars orsaker är dunkla och som det inte finns någon effektiv behandling för har en tendens att dränkas i betydelse. Först identifieras föremålen för den djupaste fasa (korrup­tion, förfall, förorening, upplösning, svaghet) med sjukdomen. Själva sjukdomen blir en metafor. Sedan prackas denna fasa på andra saker i namn av sjukdomen (det vill säga när man använder den som en metafor). Sjukdomen blir adjektivistisk. (Sontag 1981:86)

I utbrändhetens namn talas det i dag om massdepression, om välfärdssamhällets kollaps och om hotande ekonomisk ruin. Konsumtionssamhällets jäkt, arbetsplatsers produktionshets, socialdemokratins skattesystem, människors hopplöshetskänslor, kvinnors klimakteriebesvär, kvinnors godiskonsumtion och grönsakers mineralbrist är några exempel på utmattningstillståndets tänkbara orsaker så som de presenteras i medierna. Och inte bara människor drabbas, även hästar, konstverk, relationer och till och med spermier omnämns som utbrända i pressen. Lars Norén skriver in utbrändheten i ett teaterstycke som spelas på Dramaten. 1960-talsmusikalen *How to succeed in business without really trying* blir i 2000-talstappning *Hur man lyckas i business utan att bli utbränd*. Karaktärer i teveserier blir utbrända. Det anordnas föreläsningsserier och seminarier på temat, på hyllorna i bokaffärerna trängs hjälp-dig-själv-handböcker för drabbade och fantasirika terapiformer utvecklas i rasande fart. Utbrändhet både är en metafor och brukas som metafor. Begreppets användningsområde förefaller i det närmaste oändligt, men bakom den divergenta bilden tonar samtidigt ett mönster fram.

Hotet i det vardagliga

Att de utbrända lider råder det ingen tvekan om. Bakom diagnosens abstraktion återfinns drabbade individer med kroppsliga och själsliga plågor vilka noggrant återges i tidningarna. Så här låter det i en artikel i *Aftonbladet* 13 januari 2003:

En morgon i mars för snart två år sedan satt hon på golvet i samlingsalen med barnen på daghemmet i byn Råtan. Hon hade jobbat som barn-

sköterska i 31 år. Nu tittade hon på barnen i rummet och försökte minnas deras namn. Margitha kom på få. Hon kunde inte ens minnas orden till barnvisan Imse vimse spindel.

– Det var precis som om någon sugit luften ur min hjärna, säger hon.

Hos doktorn fick Margitha sin diagnos: Utmattningsdepression.

Marianne Lundberg, 51, i Västra Frölunda borde kanske ha sett katastrofen komma: sömnlösheten, det förvirrade pratet, snedstegen och så magkatarr. Men som vanligt svingade hon sig upp på sin svarta Skeppshultcykel också denna fredagsmorgon den 27 oktober, hösten 2000 för att trampa till jobbet som konsulent på stadsdelsförvaltningen.

– Göteborgs roligaste jobb, det svär jag på, säger Marianne.

Hon berättar omsorgsfullt om kollapsen över en kopp kaffe och nybakade lussekatter i det prydliga vardagsrummet i radhuslängan i Frölunda; hur hon trampade på cykeln, hulkade, så nära att kräkas. Så hade det varit varje morgon en tid. (...) Hos företagshälsovården fick hon veta att hon arbetat sig sjuk, "Utmattningsdepression" stod det på läkarintyget. 49 år gammal var Marianne utbränd.

I de fall där de utbrända får höras i pressen så låter det ofta som ovan. Den typiska utbrändhetspersonligheten i medierna är en relativt välutbildad, medelålders kvinna begåvad med ett analytiskt sinne och utvecklat känsloliv. Hon har arbetat hårt i flera decennier och efter en lång period av trötthet alternativt överaktivitet så går hon "in i väggen". Därefter blir hon undersökt, diagnostiserad och långtidssjukskriven. Längre fram i samma artikel får vi möta ytterligare en utbränd och sjukskriven kvinna som beskrivs på följande vis:

Hemma var hon mor till tre barn, hustrun som städade, stekte falukorv, bakade bullar och sydde gardiner långt in på nätterna. Sista veckan på jobbet minns hon inte.

– Jag var så trött så jag trodde att jag skulle dö.

– Varför blev du sjuk?

– Det var nog hela livet, säger Eva-Karin.

– Jag skulle vara en redig flicka.

Tidigare i artikeln får läsaren dessutom veta att Eva-Karin har en vacker röst och att hon under sin sjukskrivning åker runt på äldreboenden och sjunger religiösa sånger. De tre kvinnornas berättelser hålls samman genom att altruistiska, självupoffrande sidor av deras personligheter lyfts fram i ljuset. De är vanliga och oskyldiga människor som har drabbats

av en ovanlig och skrämmande sjukdom. Vardaglighetens koreografi i form av hembakat bröd, stekt falukorv och barnvisor understryker sjukdomssymptomens abnormitet och signalerar samtidigt ett hot om att vem som helst kan drabbas. I Mariannes berättelse ramas den dramatiska kollapsen in av kaffe och lussekatter i radhuslig prydlighet. I en och samma mening möter kaos ordning; den förlorade självkontrollen och den hotande gränslösheten hålls i schack av rummets lagbundenhet. Sannolikt syftar dessa bilder också till att skapa trovärdighet, Marianne, Margitha och Eva-Karin är, trots allt, respektabla kvinnor.⁴

Den könsspecifika utbrändheten

Utbrändhetsberättelserna förmedlas i synnerhet av kvinnor. De – och journalisterna som berättar om dem – använder ett återkommande register av adjektiv för att beskriva sjukdomstillståndet: deprimerad, kollapsad, utmattad, utsliten, stressad, sviken, passiv, väntande, håglös, ihålig, knäckt, överaktiv, tom, spänd, kasserad, trött, likgiltig, sömlös, förvirrad, glömsk, irriterad. Förutom ordens negativa innebörd så binds de samman genom gemensamma konnotationer till tid. Samtliga symptom kan betraktas som eviga i betydelsen varaktiga och ändlösa. Utmattningstillståndet har varken en tydlig början eller ett tydligt slut. En del av orden är därtill metaforiska i sig själva. Tom, ihålig och kollapsad och grundordet utbränd bygger på idén om människan som behållare eller byggnad. Innan man började använda adjektivet för att beskriva mänskliga tillstånd brukades det enbart för eldhärjade hus och bilar och andra materiella ting med inneboende rymd. Utifrån detta tänkesätt kan också en människas liv rasa samman eller falla ihop, likt ett korthus. Känslor fylls på eller ta slut – man kan som bekant överköljras av eller dräneras på känslor. Det här är föreställningar som sociologen Sten Andersson skriver om i boken *Känslornas filosofi* (1992). ”Vi resonerar som om känslorna ligger fixa och färdiga i en behållare inom oss och att denna behållare kan svämma över och göra oss sjuka om vi inte ventilerar känslorna med jämna mellanrum” skriver han (1992:124) och fortsätter längre fram: ”Känslor är sociala relationer. De finns inte inuti människan utan mellan människor. Inte härinne utan därute” (1992:207).

Orden utsliten och kasserad refererar till den etablerade idén om människan som maskin. Metaforerna finns på svenska, engelska och andra språk i den industrialiserade västvärlden. I boken *Metaphors we live by* (2003) ger lingvisterna Lakoff

& Johnson åtskilliga exempel på denna symbolik som döljs i vardagligt tal: ”my mind just isn’t operating today”, ”we’re running out of steam”, ”I’m a little rusty today”, ”he broke down” (2003:25-32). Många av uttrycken är direkt översättbara till svenska: Min hjärna har slutat fungera. Vi måste få upp ångan. Jag känner mig lite rostig i dag.

Den manliga utbrändhetsberättelsen karaktäriseras ytterst genom att vara en icke-berättelse; den blir tydlig genom sin frånvaro. När en sjukskriven man ändå undantagsvis intervjuas presenteras oftast hans fysiska krämpor och den troliga orsaken till dem kortfattat, utan dramatik, självreflexion eller analys. De vardagsterapeutiska begreppen, som är vanligt förekommande i kvinnornas berättelser, uteblir. Det finns emellertid en kategori utbrända män som är representerad i medierna och som i sin tur inte tycks ha någon motsvarighet bland kvinnorna: idrottsmännen.⁵ Under 2003 var det i synnerhet skidåkaren Per Elofsson som kom att förknippas med termen utbränd.

Redan för två år sedan undrade lagkamraterna:

– Hur orkar han?

Till slut orkade han inte längre. Till slut gick Per Elofsson in i väggen.

Det här är historien om en skidkungs uppgång och fall – fem scener om ett av svensk idrotts mest plågsamma förvandlingsnummer: Från världens bästa skidåkare till en utbränd 26-åring som tvingats ta time out.

(*Expressen, GT, Kvällsposten* 12/12 2003)

När det gäller en skidåkare i världsklass ställs allting på sin spets och för en forskare finns det massor att lära. Det är ett skäl till att Stefan Branth tagit sig an Per Elofsson och gjort några av de allra mest avancerade tester som finns på honom. Det är med överträning som med utbrändhet. Det är svårt att peka exakt på vad som ligger bakom, och lika svårt att staka ut vägen tillbaka.

(*Dagens Nyheter* 12/12 2003)

Tidningsartiklarna om Per Elofsson utgår från kroppens förvandling från att ha varit högpresterande och outslitlig till att bli övertränad och värdelös. Det är den fysiska konstitutionens begränsningar som står i fokus. Maskinmetaforen tilldelas stort utrymme i dessa texter och illustreras med tydlighet i följande utdrag: ”Man kan jämföra det (överträning/utbrändhet) med en bil som har väldigt taskigt inställd tändning. Kroppen kan inte gasa på och om-sätta de energidrivande näringsämnena så att man får ut rörelse” (*Expressen, GT, Kvällsposten* 5/12

2003). Symboliken beskriver och bestämmer människokroppen som en artefakt sammansatt av atomiska komponenter vilka kan vårdas och smörjas likt delar i en motor (jfr Hansson 2003). Koncentrationsförmåga omnämns som mental kraft, muskulator kallas för fysisk status och hjärtats potential mäts utifrån dess arbetskapacitet. Journalisterna återanvänder i dessa artiklar de troper som intervjupersonerna skapar, en process som sker mer eller mindre medvetet:

- Jag vill inte hamna i den här situationen nästa år. Jag måste in på en bredare väg. Den jag kör på nu är för smal, jag sladdar ut i diken och har gjort så en period, säger Elofsson och fortsätter att prata motorspråk:
- Det är därför jag drar i handbromsen. (Dagens Nyheter 12/12 2003)

Det kan också vara värt att notera de enskilda adjektiven i styckena ovan: en bil med *taskigt inställd* tändning, *energidrivande* näringsämnen, köra in på en *bredare* väg, den jag kör på nu är för *smal*, och så vidare. Den språkliga bilden av människan som maskin är både välanvänd och väldokumenterad. Socialantropologen Ulf Mellström reflekterar i boken *Män och deras maskiner* (1999) kring dessa metaforer och deras uppkomst.⁶ Han citerar bland annat antropologen Sherry Ortner som hävdar att den mekaniska maskinen bildar själva rotmetaforen i det västerländska samhällets tankemönster. Såväl samhälle som mänskliga kroppar, i huvudsak manliga sådana, omskrivs systematiskt i maskinmetaforiska termer (Ortner i Mellström 1999:59). Det finns exempel även på utbrända kvinnor som använder maskinspråk när de talar om sig själva. 40-åriga Susanne berättar att hon ”inte förmådde öka tempot”, ”inte kunde sätta fart”, hon som tidigare ”alltid kunde lägga in en växel till” (Dagens Nyheter 6/11 2003). Genom historien har kvinnokroppen på ett kontrasterande vis oftare förknippats med natur och växande organismer, skriver Mellström, och det finns prov även på denna symbolik i tidningarnas utbrändhetsskildringar. Tjugotreåriga Lina berättar om sitt tillstånd och sin behandling på Alnarps rehabiliteringsträdgårdar på följande vis:

- Det går inte att jakta i en trädgård för naturen stressar inte. Växter kan man inte skynda på. Sår man ett frö så växer inte blomman upp på en dag, oavsett vad man gör. Det tar den tid det tar. För mig var det väldigt frustrerande i början, just att lära mig att ge saker tid.
- Därför var hösten med äppelskörden och den tilltagande kylan en bra tid att komma till Al-

arp på, tycker Lina. Naturen gick in i sin vilofas. Och att se de olika faserna, att se att allt har sin tid, att det finns tid för vila och en annan tid för aktivitet, det hjälpte henne, säger hon, att lära sig ta pauser och vila. (Dagens Nyheter 25/10 2003)

Den här allegoriska beskrivningen är fjärran från de berättelser som förmedlas av de manliga idrottsledare som också riskerar att gå in i väggen. 18 juli 2003 publicerar *Expressen* en lista på tio fotbollstränare som har blivit sjuka av stress med symptom som magkatarr, magsår, sömnsvårigheter, nedstämdhet och ansiktsförslamning. Artikeln som föregår listan handlar i huvudsak om Elfsborgs tränare Anders Grönhagen som har drabbats av akut magsår och även här intresserar man sig främst för de fysiska symptomen vilka beskrivs i faktamässiga termer. Även GIF Sundsvalls ordförande Johan Sterner har blivit sjukskriven med diagnosen utbrändhet och så här förklarar han sitt tillstånd:

- Jag har jobbat fulltid som advokat, plus fotbollsjobbet – det säger sig självt att det sliter. (Expressen 24/9 2003)

Detta är det enda uttalande han ger om sjukdomen i intervjun. Varken i fallet Elofsson eller i texterna om tränarna förekommer den psykologiska självanalys och känslomhet som utmärker kvinnornas sjukdomsberättelser. Männens represententer också i högre grad sig själva, eller möjligen den lilla grupp som fotbollstränare utgör, medan de utbrända kvinnorna får representera hela den utbrända gruppen. Det enda som binder dem samman är själva diagnosen. De blir en kategori.

Att vara upp eller ner

Lakoff & Johnson (2003) visar hur vi i den senmoderna västerländska kulturen i vardagligt tal, genom just bruket av metaforer, placerar hälsa och sjukdom på en slags vertikal linje där hälsa och liv är *upp* och sjukdom och död är *ner*: ”he’s at the peak of health”, ”he’s in top shape”, ”he fell ill”, ”he dropped dead” (2003:15). Det finns som bekant liknande uttryck i svenskan: hon är i toppform, han föll ner i en djup depression. I en av tidningarnas utbrändhetsberättelser omnämner en kvinna sjukdomen som ett nederlag, medan några andra har lyckats resa sig och påbörja den mödosamma vägen tillbaka. Precis som författarna påpekar så har metaforerna kring hälsa och ohälsa en direkt koppling till kroppen och kroppsliga lägen: När vi är friska står vi upp, när vi är sjuka, eller för den delen

döda, så ligger vi ner. I tidningsartiklarna förefaller sjukdom emellertid snarare förknippas med prefixet *ut* än termen ner: En utbränd kvinna berättar hur samtalet med försäkringskassan dör ut och att hon blir så utmattad att hon måste lägga sig ner på soffan. En annan kvinna känner sig utarmad, utanför och utan marginaler att ta av. En tredje är utsliten och betraktar sig själv som uträknad.

Lakoff & Johnson gör senare en liknande uppdelning av rationellt och emotionellt, där det första är upp och det andra är ner: "The discussion fell to the emotional level, but I raised it back up to the rational plane". "We put our feelings aside and had a high-level intellectual discussion of the matter". "He couldn't rise above his emotions" (2003:17). Sammanfattningsvis värderas hälsa och rationalitet högre än sjukdom och emotionalitet, som hamnar långt ner på skalan. Att vara både sjuk och emotionellt kommunikativ, i likhet med den utbrända kvinnan, blir utifrån detta värdesystem en dubbel belastning. Att vara plågad intill utmattning och samtidigt söka vara rationell, i likhet med den utbrände mannen, torde inte heller vara en enkel ekvation att lösa.

Metaberättelsen om utbrändhet visar på en genusrelaterad struktur där män och kvinnor talar och talas om på olika sätt. Kvinnan är generös med egna psykologiska analyser och reflexioner kring sitt tillstånd, medan mannen uttalar sig så kortfattat som möjligt. Idrottsmannen däremot har en egen berättargenre där kroppens fysiska symptom diskuteras och analyseras ingående. Resultatet av denna förstudie till avhandlingen skulle kunna betraktas som ytterligare en bekräftelse på att män har stor färdighet i den offentliga sfärens koder och språk medan kvinnor använder intimitetens språk både innanför och utanför den publika arenan. I likhet med många feministiskt orienterade medieforskare skulle man utifrån analysen av tidningstexterna kunna säga att det offentliga samtalets diskursiva ram är mycket snäv, och då i synnerhet för kvinnan. Hon tilldelas en särskild roll i den patriarkaliskt organiserade offentligheten, inte sällan den som objekt eller inkännande offer.

Det finns anledning att fördjupa sig i den mediala genusordningen, att kritiskt granska kvinnans roll som emotivt språkrör på den offentliga arenan och belysa den förmodat rationelle mannens begränsade utrymme i de här sammanhangen. Resultatet av den omfattande forskningen kring representationen av kvinnor och män utifrån ett genusperspektiv är nedslående. Det är inte bara så att män generellt dominerar utrymmet i medierna, de beskrivs också i mer positiva ordalag jämfört med kvinnor. Ofta framställs de som olika kvinnor och

inte sällan bildar de tillsammans ett slags köns-mässiga, binära oppositioner i medierna. Mannen framställs som stark, självständig och framgångsrik – vilket naturligtvis också är en komplicerad schablonbild av hur en "riktig man" bör vara – medan kvinnan bereds plats i rollen som utsatt offer. Min analys visar just på denna uppdelning. Gaye Tuchman's forskning från 1970-talet visar samma sak som Lisbeth van Zoonen's från 2000: kvinnor, och därigenom också män, blir symboliskt marginaliserade genom medierepresentationen (Tuchman 1978, van Zoonen 2000).

Människan bakom tecknen

Så kallade utbudsstudier – alltså analyser av publicerat journalistiskt material i likhet med ovan – är vanliga inom medie- och kommunikationsforskningen. Förtjänsten med dessa är att forskaren på ett förhållandevis enkelt sätt kan synliggöra dolda mönster i medierapporteringen. Genom diskursanalyser och detaljstudier av det skrivna språket, genom uppmärksammandet av rytm och tempo i tal-språket eller genom ett krasst sammanräknande av huvuden i kvantitativa analyser kan en feministiskt orienterad medieforskare blottlägga den dolda patriarkala strukturen i medietexterna. Representationsanalyser utifrån ett könsperspektiv blir emellertid gärna förutsägbara. Man blir inte direkt överraskad över det mönster som tonar fram i min analys och det är därför viktigt att problematisera resultaten. Det är värt att ställa sig den kritiska frågan: Vad är det jag vill finna när jag söker? Många gånger saknas kritiska reflexioner kring det dolda reproducerandet av köns-kategorier som varje genusanalys riskerar att förfalla till; män är rationella, kvinnor emotionella, och så vidare. Grundtanken är att ifrågasätta stereotyperna, men kanske bekräftas och be-fästs de istället. Den feministiska forskaren Patti Lather ställer en central fråga i förhållande till detta forskningsproblem: "Did I encourage ambivalence, ambiguity and multiplicity, or did I impose order and structure?" (Lather i Rygaard 2003). Lather efterlyser en form av postmodernistisk dekonstruering av forskarens egen könsförståelse. Mönstret bär förvisso på viktig information, men det gör också det avvikande, menar hon. Strukturen i texten blir verkligt intressant först när den kontrasteras mot brotten i densamma.

Ett sätt att komplicera min analys har varit att ta reda på varför människor överhuvud går ut med sina personliga utbrändhetsberättelser i medierna. Vad är poängen med att tala ut offentligt om sin sjukdom? Vari ligger vinsten respektive förlusten? Vad händer

efter publiceringen? Jag ger alltså plats åt de utbrända kvinnor och män som står bakom de personliga erfarenhetsberättelserna. För att uttrycka det krångligt: Jag har intervjuat utbrända som har blivit intervjuade av journalister om sin utbrändhet för att få veta vad det gav dem att delta i dessa reportage.

Det är numera vanligt att medieforskare intresserar sig för enskilda individers mediebruk. En rad intressanta studier har gjorts om hur medier internaliseras i människors liv; hur de blir en del av rummet och rytmen i vardagen, hur de både skapar och löser familjegräl och hur de ger struktur och stabilitet i dagliga sysslor (se exempelvis Ang 1991, Ang 1996, Gauntlett & Hill 1999). Däremot lyser intervjuer med de medverkande i olika mediesammanhang med sin frånvaro; få forskare har intresserat sig för alla de vanliga människor som ständigt blir intervjuade i TV, radio och tidningar. Medieforskaren Nick Couldry menar att det är bland dessa människor, bland "vanligt folk" om man så vill, som vi kan finna svaren på den eviga frågan om mediernas makt. Just på grund av sin utifrånposition besitter dessa individer en särskild kunskap om såväl det journalistiska arbetet som den färdiga texten. I boken *The Place of Media Power* (2000) riktar han kritik mot medievetenskapens fixering vid färdiga texter och eftersöker istället ett större intresse för de medverkande, för dem som blir indragna i mediernas processer, utan att själva tillhöra produktionsledet. Dessa individer har i mycket begränsad utsträckning uppmärksammats i forsknings-sammanhang. Couldry menar dock att så kallade vanliga människors egna upplevelser av delaktighet och även exkludering från mediavärlden kan ge oss värdefull information kring den eviga frågan om mediernas makt och inflytande. Analyser av deras berättelser utgör ett viktigt komplement till de mer traditionella, textorienterade representationsstudier (Couldry 2000:192ff). De intervjuade kan ge oss unika inblickar i de upplevelser, erfarenheter och känslor som medial exponering ger upphov till, menar Couldry. "What do non-media people's encounters with the media world [...] tell us about the symbolic power of media institutions? [...] What are people's experiences of appearing in the media themselves?", frågar han sig (2000:3). Couldry intresserar sig för den symboliska uppdelningen mellan "mediavärlden" och "den vanliga världen", mellan "mediefolk" och "vanligt folk" (2000:15). Denna existerar emellertid enbart på ett imaginärt plan, hävdar han, medierna är i själva verket uppplösligt förenade med den övriga världen:

The media sphere itself is *not* different in kind from the world in which viewers live; it is a part

of the same world dedicated to mediating it. Yet, through the naturalised hierarchy between the constructed terms 'media world' and 'ordinary world', this division of the social world is generally reproduced as legitimate. (2000:45)

Detta är ett mycket tänkvärt stycke i Couldry's bok. Han understryker här vikten av att betrakta medierna som en del av omgivningen, som en del av den verklighet de är satta att just medialisera, något som alltför ofta negligeras. Medier framstår inte sällan i olika studier som ett fenomen skilt från övriga samhället, något man kan lyfta ur sitt sammanhang och med lupp studera för sig. Kontexten underordnas på detta sätt ofta detaljerna. Couldry tar istället den symboliska uppdelningen som analytisk utgångspunkt, han intresserar sig för själva gränsen mellan dessa världar och vad den egentligen representerar.

För mig blev mediernas berättelser ett sätt att komma i kontakt med utbrända människor som uppenbart hade kommit en bit på väg i sin rehabilitering och som gärna ville berätta om sin sjukdom. Eftersom medietexterna ingår som en materialkategori i min avhandling så föll det sig också naturligt att ställa frågor till informanterna om deras möte med journalister.

Att bli en mediehändelse

Vi ska nu återvända till Marianne Lundbergs hem utanför Göteborg där *Aftonbladet* var på besök för att intervju henne om erfarenheterna av utbrändhet, och om den här artikeln hade varit skriven inom kvällstidningsgenren hade det kunnat låta enligt följande, om ni tillåter: *Marianne bjuder mig att sitta ner i sitt vardagsrum, i samma bruna skinnsoffa där journalisterna från Aftonbladet satt för några månader sedan. Hemmet är ljust och modernt. Krukväxterna i fönstren frodas. Mariannes ögon lyser ikapp med solstrimmorna som leker i rummet. Hon ser inte det minsta sjuk ut. Men hon vet hur smärta känns. Hon vet vad det innebär att ligga vaken natt efter natt och höra det egna hjärtat slå så hårt att det syns genom täcket. Hon vet hur tröttheten kan värka och bränna i hela kroppen. Även för mig berättar hon omsorgsfullt om kollapsen över en kopp kaffe i den prydliga radhuslängan i Frölunda; hur hon trampade på cykeln, hulkade, så nära att kräkas.*

Marianne berättar emellertid också hur det var att möta dessa journalister och hur det senare också kändes att läsa om sig själv i tidningen. Ett längre stycke citeras:

– Och så kom de hit hem då. De satt här i soffan. Och de lyssnade! Det var en fotograf och en

journalist. De lyssnade och satt och antecknade. Och så blev jag nästan gråtfärdig när han skickade ner vad han hade skrivit, för han hade skrivit det jag sa! Och han hade varit så lyhörd att han hade begripit vad jag sa. Så att hela känslan... jag blev alldeles häpen. Det blev så rätt. Så när hela det här uppslaget kom.. det var ett sånt vackert upplägg de hade gjort med alla fotografierna. De utgick från våra berättelser, våra upplevelser helt och hållet. Jag blev så lycklig för jag kände mig sedd för första gången sen jag hade blivit sjukskriven. Jag fanns med i ett sammanhang här, jag var inte ensam. Vi var många. Det var så ljuvligt att få uppleva just detta, att vi var många. Det blev tydligt att vi var riktiga livs levande människor. Alltså det här är inte mitt fel [sjukskrivningen]! Det är ett större sammanhang vi alla ingår i. Det var så härligt att se det och förstå det.

– Kan du beskriva hur det var sen när du öppnade tidningen och läste det här [reportaget om henne själv], kan du beskriva vad du kände då?

– Ja jag tror att jag började gråta alltså... där fanns jag bland en massa andra i det här. Det var en så ljuvlig känsla.

– Vad var det för typ av tårar?

– Av glädje och av bekräftelse. Jag är inte ensam i detta. Vi är många i det här som kan stödja varandra. Och så det sättet som de [journalisterna] mötte oss på. Det var helt otroligt.

– Levde du på det länge sen?

– Ja det gjorde jag. Och jag skrev ett brev till dem. Jag var så lycklig över att få vara med i det här sammanhanget.

Det tycks onekligen som om Marianne visste ganska väl vad hon gav sig in i. Hon ville gärna bli intervjuad och kunde sedan använda sin medverkan i ett slags meningsskapande process, möjligen med självläkande potential. Det förefaller som om hon drog nytta av mediernas publicering genom att se den som bekräftelse, tröst och stöd. Marianne blev uppsökt av journalisterna på *Aftonbladet* och tillfrågad om hon ville medverka, och hon blev ytterligt förvånad när hon förstod att de skulle ta sig hela vägen från Stockholm till Göteborg för att besöka henne:

– Jaa. Herregud! Jag trodde först att de ville prata med mig i telefon för de satt uppe i Stockholm och jobbade. Så det var den första grejen. Men de ville komma ner! Och träffa mig! Och jag blev alldeles tagen av det: Träffa MIG? (skratt) Kan vi inte snacka bara såhär i telefon. För det kostar ju pengar att ta sig hit (skratt). Stackars *Aftonbladet* som ska lägga ut pengar (gemen-

saht skratt). Åka hela vägen hit ner bara för att prata med mig. Och det tyckte jag var jättestort. Men så tänkte jag.. fan, de har väl någon liten lokalreporter här i Göteborg som de kan skicka ut. Såna här lösningar hade jag.

– Så du ville lösa deras (skratt)...

– Men det var jättestort att de ville komma hit.

Med humor och ironi tar Marianne udden av sin egen överdrivna respekt för journalisterna. Hon är medveten om deras inflytande och att det är de som har kommandot över situationen, men såhär i efterhand har hon utarbetat en distanseringsstrategi genom att symboliskt sätta sig över reporterna. På ett skämtsamt sätt får hon de att framstå som lite korkade som inte sände ut en lokalreporter och på det viset besparade sig besväret med den långa resvägen. Detta är ett exempel på en klassisk laborening av högt och lågt, ett vedertaget sätt för den underordnade att ifrågasätta rådande maktordning. Samtidigt, i passusens sista mening, bekräftar Marianne journalisternas överordnade position. Detta går att referera till det Couldry kallar för *imagining*.

The fifth dimension [of the naturalisation of the media's symbolic power], *imagining*, refers to our imaginative and emotional investments in the symbolic hierarchy of the media frame. The media/ordinary boundary may be implicated in our sense of identity as 'ordinary people', and in our sense of media people or the media world as somehow special, so that contact with them seems compelling and desirable. (Couldry 2000:179)

Gränsen mellan medievärlden och den vanliga världen upprätthålls genom våra egna identitetsföreställningar om hur vanliga människor är, hur vi är, och hur vi upplever den egna vanligheten som skild från idén om medievärlden och dess folk som speciella. Därför blir det åtråvärt att få kontakt med medievärlden. Att till exempel få vara med i TV är att bli upplyft från den banala, vanliga 'off-screen'-världen till den upphöjda och privilegierade 'on-screen'-världen. Medievärlden är "larger than life" medan den vanliga världen automatiskt betraktas som banal i jämförelse, skriver Couldry (2000:47).⁷

Även Verner blev kontaktad av journalister. Han är sedan två år tillbaka långtidssjukskriven med diagnosen utbrändhet, detta efter vad han upplever som en segdragen maktkamp mot sin arbetsgivare. När *Östersunds-Posten* ringde och ville gör ett reportage om Verner angående hans arbetssituation så bestämde han sig för att ställa upp. Som chef för det etablerade och i trakten välkända friluftsmuseet hade han medverkat i de lokala medierna många

gångar förut och hans vana vid journalister bidrog till att han genast tog kommandot över den kommande intervjun. Verner bestämde på förhand med chefredaktören hur reportaget skulle se ut och vilken reporter som skulle genomföra det. Innan publiceringen fick han löfte om att få läsa texten och göra eventuella ändringar, vilket tidningen accepterade. Resultatet blev en stort uppslagen artikel med en rejält tilltagen bild på Verner, stående i friluftskläder med skogen som bakgrund. Sånär säger han själv om intervjun och det färdiga resultatet:

Den dagen vände det. Det blev absolut en vändpunkt för mig. Jag kunde äntligen andas ut för nu hade jag lämnat över ansvaret till andra. Nu var det upp till andra att ta emot det här. Jag kunde tala om för mina kolleger och mina chefer och för alla andra att såhär är det! Såhär dåligt mår jag! Det var en sån obeskrivlig lättnad, en befrielse. Ett slags avslut. När jag jobbade med den där anmälan om särbehandlingen så skrev jag av mig och nu fick jag prata av mig också. För i tidningen fick jag tala tydligt, jag fick säga rätt ut vad jag kände och tänkte, och efter den dagen har det bara blivit bättre. Jag mår mycket bättre nu.⁸

Liksom i Mariannes fall framstår publiceringen som en del i en läkeprocess; efter den dagen lättade det, Verner kunde andas ut och lägga konflikten med arbetsgivaren bakom sig. Ord som "befrielse", "vändpunkt" och "avslut" för tankarna till det traditionella, antropologiska begreppet *rites de passage* (van Gennep 1960); att medverka i medierna innebär för Verner en förflyttning eller förlösning, från det smärtsamma och svåra till det hoppfulla och förlåtande. Han fick genom publiceringen en möjlighet att glömma gamla oförrätter och blicka framåt igen. Tidningsartikeln laddas med överraskande djupa betydelsevilket kan kopplas till etnologen AnnCristin Winroths teorier i avhandlingen *Boteberättelser* (2004). Hon analyserar där hur livshistoria uttrycks och omformuleras i samband med ohälsans livskris; för vissa människor som blir svårt sjuka väcks ett behov av att få förmedla de egna erfarenheterna till omvärlden. Winroth skriver att det för många sjuka blir betydelsefullt att kontinuerligt konstruera sin berättelse som en viktig del i rehabiliteringsprocessen. Medierna blir här ett samhällsrum där den personliga erfarenheten kan förvandlas till allmän kunskap, där de enskilda händelserna får möjlighet att ingå i ett vidare sammanhang (Winroth 2004:169). Att få sin sjukdomshistoria publicerad i en tidning är detsamma som att ge den mening. Detta går också att relatera till Couldrys diskussion

om det profana och det sakrala. Utifrån den franske sociologen Émile Durkheims begreppspar tecknar han en bild av medievärlden som upplyft, åtråvärd och laddad. Den får närmast religiösa övertoner, medan den vanliga världen är just bara vanlig:

Like the sacred/profane distinction, it seems effectively absolute, a naturalised division of the way the world 'is'. Yet it too is socially grounded. Just as the sacred/profane distinction is (according to Durkheim) grounded in the way the social is framed in a sacred context, so too the framing of the social through the media is what grounds a pervasive distinction between 'media world' (everything associated with the media process) and 'ordinary world' (everything outside it). (Couldry 2000:15)

Det är också slående hur stor kontroll Verner hade över hela processen, från den första kontakten fram till den färdiga texten. Han framhåller också hur viktigt det var att det verkligen blev rätt, att reportern skrev det som han hade tänkt sig och inget annat. Så här beskriver han sina känslor efter publiceringen (Verner är för övrigt en man som gärna talar om sina känslor, i alla fall under våra möten):

- Jag var ganska noga nu med vad som fick komma ut, för den här artikeln skulle handla om mina känslor. Och hoppas de på känslorna, då är de ute och seglar riktigt. Det var viktigt att det var det som fick komma ut och inget annat.
- Så du fick inte den där artikeln som ett slag i ansiktet på morgonen dagen efter, utan du visste precis vilken text som skulle publiceras?
- Ja. Ja. Sen visste jag i och för sig inte vilken reaktion det skulle bli, men jag hoppades att de i alla fall skulle ta åt sig nåt. Och de har sagt att de tycker att det är hemskt med alla skrivierna. Och det är klart, det skadar ju museet också va. Men... det kanske tar mer än vad de tror (roat skratt). Förhoppningsvis!
- Det är lite hämnd då?
- (skratt) Ja det är det. Det är lite hämnd. Det är att lasta av lite grann av hatet. För det var hat från början.
- Det var det alltså?
- Ja, det var det. Men jag kan inte säga att det är ett hat i dag, utan... nu känns det som att det finns en chans att lägga det helt bakom sig. Det kändes inte så förut.

På publiceringen följde en lång rad telefonsamtal från omgivningen: familj, vänner och kolleger hörde av sig för att uttrycka sitt stöd, bekanta som Verner inte haft kontakt med på flera år ringde upp och be-

römde honom för hans mod, människor på stan kom fram och ville prata. Han beskriver det som oerhört stärkande. Äntligen blev han bekräftad. Den här typen av *socialt generativa medieprocesser* uppmärksammas sällan i mediastudier, möjligen för att de framstår som alltför självklara, på gränsen till banala. Att studera dessa kan emellertid bidra med nya kunskaper om mediernas inverkan på människors vardagsliv och sociala mönster; de kan uppenbart förstärka gemenskap och samhörighet, men också understryka utanförskap.

Intervjuoffren lyser med sin frånvaro, i alla fall bland mina informanter, och ibland har jag förvånats över hur de närmast betar sig som bestämda beställare av uppdrag. En del står helt och hållet själva för kontakten med journalisterna och styr ofta hela processen, från början till slut.

Jag har aldrig någonsin känt mig påhoppad av medierna. Inget snyft och inget snack, det har jag själv sett till. Jag har hela tiden känt mig värdigt behandlad och bekräftad. Det har ju varit bra för företaget också för det stärker ju utan tvekan företagsnamnet. Det är väldigt fin marknadsföring att synas i medierna.

Så säger Eva om sin regelbundna medverkan i medierna. Hon har kommit att bli de sjukskrivnas och utbrändas språkrör i Jämtland. Genom sin verbala begåvning och debattlystnad har hon blivit något av en lokal kändis. Hon skrev en bok om sin smärta och publicerade den på eget förlag och efter det har hon blivit intervjuad i traktens tidningar och lokala radioprogram ett flertal gånger, men hon har även förekommit i större reportage i såväl dagspress som veckotidningar på nationell nivå. När jag berättade för Radio Jämtlands kanalchef Ulla Linton att jag skulle träffa Eva så bekräftade hon att jag hade hittat en mycket god representant för de sjukskrivna, och för Evas egen del har uppmärksamheten i medierna enbart varit av godo:

Det blir mycket reaktioner också när man är med i nåt reportage i nån tidning, både från privatpersoner och från människor som har med arbetet att göra. Man blir snabbt ett namn och ett ansikte i en sån här liten bygd. Jag kan till och med märka att det finns de som blir mer tillmötesgående när de hör mitt namn därför att det klingar bekant för dem. Mitt namn känns igen och det har bara varit bra för mig. Det har faktiskt inte varit negativt alls, tvärtom. Folk visar mer respekt för mig nu.

Eva menar att publiceringarna i medierna fungerar som ringar på vattnet. Hennes namn har med tiden

blivit alltmer känt vilket har ökat möjligheterna att hitta nya jobb; folk ringer och beställer hennes bok, de anlitar henne som föredragshållare och uppläsare på poesikvällar. Hon har föreläst om drömmar, kvinnlig duktighet, utbrändhet och smärta. Hon har blivit utbrändhetens ansikte utåt, en roll som har förvandlats till en försörjningsmöjlighet! Eller som hon själv uttrycker saken: "Det är ingen verksamhet man blir fet på, men roligt är det." Eva har gått från att vara långtidssjukskriven sjuksköterska till att bli professionell kommunikatör med ohälsa som specialitet och i denna metamorfos har medierna spelat en betydande roll. De blev ett mycket användbart redskap i hennes personliga utveckling.

Medierna vi lever med

Medier är inte enbart något man lyssnar till, tittar på eller läser i, utan också något man tänker med, lever med och känner med. Mariannes, Verners och Evas berättelser vittnar om just detta; hur de kände sig på djupet bekräftade av att medverka i medierna, hur reportagen ingav dem förnyad stolthet och framtidstro. Att bli intervjuad blev för dem en händelse med specifik betydelse. Samtidigt tycks deras medverkan vara en handling som ingår i en kedja av andra handlingar; den införlivas i livsvärlden, hakar i vardagsverkligheten och skapar ett slags rörelse.

Enligt det fenomenologiska synsättet är den levda relationen till världen, med det dagliga mönstret av repetitiva handlingar och nya erfarenheter, av central betydelse för förståelse av kulturella och sociala företeelser (Bengtsson 1998). Också mediehändelser är kulturella och sociala företeelser. De *händer* i det enskilda livet. Detaljstudier och textanalyser förbiser ofta detta till förmån för själva produkten, som fortfarande anses vara mediernas essens. Det är tv-programmet, radioprogrammet eller tidningsartikeln som står i fokus. Men vardagsverkligheten består dels av objektiva faktaförhållanden, dels av den subjektiva mening människor tillskriver den (Berger & Luckman 1966), och ska man analysera det ena bör man också ta hänsyn till det andra. Medierna är, precis som Nick Couldry hävdar, oupplösligt förenade med den verklighet de är satta att skildra. De blir för människor användbara bruksföremål i ett vardagssammanhang. De är på ett komplext sätt invävda i våra liv och är således långt mycket mer och långt mycket intressantare än sin faktiska produktion (Couldry 2003:7).

Couldry nämner emellertid också en mer problematisk aspekt av medierna och deras inneboende makt, nämligen deras utestängningsmekanismer. Mediernas inflytande över människor står alltid i re-

lation till vad enskilda individer självständigt gör med dem, vilket väcker frågor kring vilka som får vara med, men också vilka som står utanför. Vilka människor har begränsad eller till och med obefintlig tillgång till medierna, både som källa och som bruksverktyg i vardagen? Varför finns det inga utbrända kvinnor och män med invandrarbakgrund representerade i pressmaterialet? Varför finns det inga unga människor med? I hur hög utsträckning avgör individens egen initiativförmåga om han eller hon får medverka eller ej?

I en holistiskt orienterad analys blir det naturligtvis nödvändigt att lyfta in maktaspekten i diskussionen, exempelvis genom att beakta frånvaro likaväl som närvaro i det empiriska materialet; medierna finns till för vissa, men inte för andra. Man skulle kunna säga att den som medverkar i ett reportage alltid är där i någon annans ställe. Mediernas inflytande handlar till stor del om makten över språket, om möjligheten att fördela ordet i det offentliga rummet, och det är sällan detta sker i rättvisans tecken. Det symboliska landskap som medievärlden utgör, där människors bekännelser äger rum, är varken enkel eller rättvis; i likhet med andra medieritualer tar personliga avslöjanden och erfarenhetsberättelser plats inom ramen för denna ojämn maktfördelning inom medierummet (Couldry 2003:116).

Intet du, intet jag

Istället för att fördjupa mig i diskussionen om makt och medier så skulle jag avslutningsvis vilja pröva andra analytiska förhållningssätt med mer filosofisk karaktär, i förhållande till vanliga människors medverkan i tidningarna. Detta, att på något sätt offentliggöra sig själv, handlar kanske ytterst om existentiella frågor; om mellanmänsklighet, intersubjektivitet, interaktion, interpersonlighet, gemenskap och en hel del om längtan. En längtan efter den Andre. Det rör sig om ett slags grundläggande behov hos jaget att bli sedd och bekräftad av andra människor. Medier handlar i grund och botten om att kommunicera, att förmedla sig själv till andra.

I en essä i tidskriften *Axess* (nr 8: 2005) diskuterar idéhistorikern Karin Johannisson Durkheims begrepp *anomi*. Med detta begrepp ville Durkheim lyfta fram hur ett samhällstillstånd kan komma att överföras på individen. När etiska principer och moraliska normer är oklara eller kontradiktoriska kan det leda till nedstämdhet och till och med depressioner hos den enskilde. ”Att vi blir sjuka behöver inte vara sjukdom”, skriver Johannisson. Dagens plågor kan istället vara uttryck för just *anomi*. Johannisson skulle alltså vilja se en renässans för detta begrepp

vars huvudsakliga poäng är att det betonar människans sociala tillhörighet, eller snarare brist på tillhörighet. Anomibegreppet gör att sociologiska och psykologiska nivåer kan kopplas samman med en medicinsk nivå, enligt Johannisson. ”Det innebär fokus på hur individen överför *social hemlöshet* i sjukdom eller sjukdomsliknande gestalter”, skriver hon. Samma sak gäller sannolikt för utbrändhet, även om det inte riktigt har diskuterats på det viset. I *Det sociala livets elementära former* (2002) kallar förvisso socialpsykologen Johan Asplund ”utbrändning” för ett socialt fenomen. Han menar att människor blir utbrända för att de upplever sig som abstrakta samhällsvarelser snarare än konkreta personer i en omgivning där just det abstrakta samhället har kommit att spela en allt större roll i det enskilda mänskliga livet (Asplund 2002):

Kroppen avspeglar eller är en del av samhället. Politiska beslut fattade i Stockholm ger förr eller senare upphov till individuella kroppsliga symptom i Tomelilla. (2002:177)

Vad har då detta med medier att göra? Det finns en social aspekt av medierna som ofta underkommuniceras, liksom det också finns en social aspekt av fenomenet utbrändhet och möjligen kan det finnas en koppling mellan dessa.

På 1840-talet utformade Erik Gustaf Geijer en personlighetsfilosofi. Grundrevisen i denna filosofi lyder ”intet du, intet jag” och handlar i huvudsak om jagets behov av den andre.⁹ ”Vart och ett *Jag* innebär och förutsätter ett *Du*”, skriver Geijer (Geijer 1842/1980:61). Vi kan inte bli person på egen hand, av naturen, utan bara genom andra personer som vi möter i dialog, menade han. För att bli en konkret person fordras andra konkreta personer. Han hade också en idé om att moderniteten tvingar oss fram inför varandras ansikten, den tvingar oss att se varandra på ett sätt som inte var möjligt, önskvärt eller nödvändigt i det förmoderna samhället. Samtidigt som människan riskerar att bli en abstrakt samhällsvarelse i den nya tiden enligt den Asplundska eller Johannissonska idén, så lär hon sig också hur denna nya, rena socialitet med dess inbördes komponenter kan användas för att komma i kontakt med den andre och således också med det egna jaget. Geijer var övertygad om att den tekniska utvecklingen i sig – och då bland annat framväxten av moderna massmedier – med nödvändighet leder till ökad jämlikhet människor emellan. Hans vision om moderniteten handlar om en tro på människans kommunikativa förmåga. Han anar ett människornas tilltagande utelämnande till varandra och ställer sitt hopp till just mötet mellan människor.

Traditionellt anses medier representera en envägskommunikation mellan sändare och mottagare. Möjligheten för mottagaren att svara finns visserligen, men är ändå starkt begränsad. Inte heller kan man kalla kontakten mellan de som är representerade i medierna och människorna som tar emot budskapen för konkret, de förblir abstraktioner av mänskligt liv; en text är inget annat än en text och en bild är just bara en bild. Intervjuerna med mina informanter vittnar dock om något annat: Marianne, Verner och Eva kände sig sedda, detta oavsett om de kunde möta den blick som såg dem eller ej. De kände sig personligt bekräftade av den abstrakta, rena, kollektiva blicken från den anonyma publiken. Det finns också en konkret och direkt dialogisk sida av medieberättelserna. Verner – den utbrändte mannen som citerades ovan – berättade hur det följde en lång rad telefonsamtal på publiceringen: familj, vänner och kolleger hörde av sig för att uttrycka sitt stöd, bekanta som han inte haft kontakt med på flera år ringde upp och berömde honom för hans mod, människor på stan kom fram och ville prata. Det är fascinerande vilken social potential ett reportage i en lokaltidning kan ha för en individ som sedan länge lider av ofrivillig isolation genom långtids-sjukskrivning. Varje jag blir till genom mötet med det du, enligt Geijer, och kanske handlar de utlämnande utbrändhetsberättelserna i medierna om just detta: Se! Jag finns! Alltså finns också du.

I denna text har jag försökt att visa hur representationen i medierna skapar starkt begränsade bilder av människor och hur den journalistiska retoriken understryker skillnader mellan könen. På individens bekostnad framställs kvinnor såväl som män på ett schablonartat, föga nytänkande sätt. Genom att intervjua dessa personer om deras medverkan i pressen har jag dock velat komplicera bilden ytterligare. I mellanrummet mellan tidningstexten och dess till synes inbyggda stereotypisering finns något som kan kallas för levda liv. Mina informanter har alla vittnat om den unika och positiva upplevelse det innebar att bli föremål för en tidningsintervju. Händelsen gav dem förnyad kraft och självkänsla. Mot bakgrund av den komplexa livsvärlden blir det plötsligt svårt att endast se medierna som en sorts behållare för tecken. I Evas, Verners och Mariannes vardag är medierna ett användbart bruksting bland andra. Det torde därför vara oförnuftigt att ständigt reducera dessa subjekt till siffror i en kolumn.

Utbrändheten kommer att förbli ett frågetecken i min avhandling. Poängen är inte att söka definiera eller precisera detta sjukdomsfenomen, det är det redan så många forskare som ägnar sin tid åt, med varierande framgång får sägas. Däremot kan en analys av utbrändhet, både som sjukdomsfenomen och som mediebegrepp, bidra med ny kunskap om den enskildes möjligheter att få syn på sig själv och sina medmänniskor.

Noter

1. Utbrändhetsstatistiken ser olika ut i olika rapporter: Enligt en av dem var 2% – 1% män och 1% kvinnor – av de närmare 290 000 personer som får sjukpenning sjukskrivna för utbrändhet år 2002 (RFV redovisar 2003:4). En annan rapport om andelen långtids-sjukskrivna med psykiska sjukdomar ger en genomsnittlig siffra på 3,3% utbrända år 2000 – 2,3% män och 3,9% kvinnor (RFV analyserar 2002:4). Uppmärksamheten som riktas mot denna grupp får nog anses vara oproportionerligt stor i förhållande till antalet drabbade. Å andra sidan har det skett en generell ökning av antalet sjukskrivna med lättare psykiska problem, såsom exempelvis neuroser och depressioner, från 18% 1999 till 26% 2002. Ökningen är störst bland kvinnor (RFV redovisar 2003:4).
2. Jag utgår från en vid definition av begreppet berättelse där även korta texter räknas in. Enligt denna definition är det den sammantagna texten, metaberättelsen, som är meningsbärande (jfr Ideland 2002:19). I denna studie bortser jag från de genreskillnader som finns

- mellan dagspress och tabloider. Mitt syfte är inte att artbestämma texter utan att genom en förhållandevis bred sökväg belysa begreppet utbrändhet och dess etablering i medierna (jfr Ideland 2002:20). Jag väljer därför också att betrakta tidningen som en entitet, ett sammanhängande ting. Kategorier som nyheter, krönikor och insändare studeras inte som separata, utan som länkade delar inom samma system. Materialet har hämtats från databaserna *Presstext* och *Mediearkivet*. Sökord: "utbrändhet" och "utbränd". Det senare ger träffar på alla möjliga utbrända företeelser och har därför först sorterats.
3. Det totala antalet träffar i samtliga tidningar i *Presstext* och *Mediearkivet* under hela 2000-talet ger också en indikation på ordets popularitet. 2000-2005 ger sökordet "utbrändhet" 6186 träffar i dessa båda arkiv.
 4. I *Den öppna kroppen* (2001) för socialantropologen Jorunn Solheim en intressant diskussion kring hemmet som arena för upprättandet av kvinnans respektabilitet. Arbete som går ut på att underhålla hemmets ordning, renlighet och utseende har enligt Solheim

en direkt koppling till kvinnlig heder eller dygd (2001:29-61).

5. Det totala materialet består av omkring 350 artiklar. I dessa har jag spårat 177 utbrända personer, där också könet på den drabbade framgår. En sammanställning i siffror visar att 62% av de utbrända som är representerade i tidningarna är kvinnor och 38% är män. Kategorin drabbade män uppgår totalt till 67 varav 40 – alltså 60% – är idrottsmän av olika slag, såsom utövare och tränare (samma siffra för kvinnliga idrottsutövare är 3%). Alltså är det bara 15% av de utbrända som representeras av ”vanliga” män.
6. Redan på 1600-talet formulerade René Descartes tankar om människan som *bête machine* – ett maskindjur. La Mettrie skrev på 1700-talet boken *L'homme Machine* där han framförde ståndpunkten att människan, i likhet med djuren, är ett anatomiskt och fysiologiskt maskineri, ingenting mer. Under 1800-talets framväxande industrialism fick idén om människan som maskin förnyad kraft. ”Den mänskliga kroppen såväl som den industriella maskinen kunde båda ses som motorer vilka omvandlade energi till mekaniskt arbete”, skriver Mellström (2003:58f).
7. Nick Couldry noterade under sitt fältarbete på *Granada Studios Tour* hur besökare – så kallat vanligt folk – pratade just i termer av ”upp” för att beskriva var medieproduktionen ägde rum. Metaforen ”up there” brukades flitigt, men i själva verket fanns ingen fysisk höjdskillnad: “[...] ’up there’ could only be metaphorical! Such routine spatial metaphors condense the hierarchical relationship between the (higher) ’media world’ and the (lower) ’ordinary world’” (Couldry 2000:107). Jfr detta med ovanstående analys om begreppsparet ”upp och ner” utifrån Lakoff&Johnsons bok *Metaphors we live by* (2003).
8. Jag intervjuar mina informanter både med bandspelare och genom att själv föra anteckningar. När jag citerar från bandade intervjuer markeras dialogen med talstreck och när det rör sig om nedtecknade intervjuer så markerar jag istället med citattecken.
9. Geijers personlighetsfilosofi bereds stor plats i både Johan Asplunds bok *Genom huvudet* (2002) och Jan Bengtssons *Fenomenologiska utflykter* (1998). Min genomgång ovan bygger till stor del på dessa båda böcker, men också på Geijers egna texter (1842/1980).

Källor

- Aftonbladet* 13/1 2003: 'Det sjuka Sverige del 1 – Bilden av det sjuka Sverige'.
- Aftonbladet* 14/1 2003: 'Det sjuka Sverige del 2 – Åke, 36, jobbar på Sveriges friskaste företag'.
- Andersson, Sten (1992) *Känslornas filosofi*. Stockholm/ Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Ang, Ien (1991) *Desperately Seeking the Audience*. London: Routledge.
- Ang, Ien (1996) *Living Room Wars – Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*. London: Routledge.

- Asplund, Johan (1983) *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: LiberFörlag.
- Asplund, Johan (2002) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Bengtsson, Jan (1998) *Fenomenologiska utflykter*. Göteborg: Daidalos.
- Couldry, Nick (2000) *The Place of Media Power: Pilgrims and Witnesses of the Media Age*. London: Routledge.
- Couldry Nick (2003) *Media Rituals: A Critical Approach*. London: Routledge.
- Dagens Nyheter*, 25/10 2003: 'Remiss till naturen'.
- Dagens Nyheter*, 6/11 2003: 'Och jag som alltid kunde lägga in en växel till...' – Sjukskrivna arbetsnarkomanen Susanne Linde vet inte om hon kan komma igen'.
- Dagens Nyheter*, 12/12 2003: 'Överträning kan ha pågått i flera år.' Läkaren och forskaren Stefan Branth har haft Per Elofsson som patient'.
- Dagens Nyheter*, 12/12 2003: 'Elofsson tar time-out. Världsmästaren är utbränd – lägger av för resten av säsongen'.
- Gauntlett, David & Hill, Annette (1999) *TV Living: Television, Culture and Everyday Life*. London: Routledge.
- Expressen* 24/9 2003: 'Giffarnas ordförande Johan Sterner tar time out under kampen för allsvenskt kontrakt – han är utbränd'.
- Expressen, GT, Kvällsposten*, 12/12 2003: 'Så knäckte han sig själv. Per Elofsson – 26-åringen som tvingas ta time out'.
- Geijer, Erik Gustaf (1842/1980) *Om vår tids inre samhällsförhållanden*. Stockholm: Tidens förlag.
- van Gennep, Arnold (1960) *The Rites of Passage: A Classic Study of Cultural Celebrations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hansson, Kristoffer (2003) 'Djur som donatorer: Xenotransplantation i svenska medier (1995-2002)', *Lundalinjer* Nr 120:2003. Lund: Etnologiska institutionen.
- Ideland, Malin (2002) *Dagens Gennyheter: Hur massmedier berättar om genetik och genteknik*. Lund: Nordic Academic Press.
- Johannisson, Karin (2005) 'När samhället glider isär glider också individen isär', i *Axess*, Nr 8 2005.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (2003) *Metaphors We Live by*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Löfgren, Orvar (2003) 'Hur känns kultur?' *Kulturella Perspektiv*, Nr 4: 2004.
- Löfgren, Orvar & Palm, Anne-Marie (2005) 'Att kraschlada i sjukskrivning', i Jönsson, Bodil & Löfgren, Orvar (red.) *Att utmana stressen*. Lund: Studentlitteratur.
- Mellström, Ulf (1999) *Män och deras maskiner*. Nora: Nya Doxa.
- RFV analyserar* 2002:4. 'Långtidssjukskrivningar för psykisk sjukdom och utbrändhet: Vilka egenskaper och förhållanden är utmärkande för de drabbade?'
- RFV redovisar* 2003:4. 'Långtidssjukskrivna – egenskaper vid 2003 års RFV-LS-undersökning'.
- rfv.se*, nr 1 2003, Sjukskrivningarna minskar förtidspen- sionerna ökar. <http://www.rfv.se/publi/tidning/docs/xrfv0301.pdf>

- Rygaard, Jette (2003) 'Gender Differences: Reality or History?' *NORA* no. 3 2003, Volume 11.
- Solheim, Jorun (2001) *Den öppna kroppen: Om könssymbolik i modern kultur*. Göteborg: Daidalos.
- Sontag, Susan (1981) *Sjukdom som metafor*. Stockholm: Bromberg.
- Tuchman, Gaye (1978) *Hearth and Home: Images of Women in the Mass Media*. New York: Oxford University Press.
- Winroth, AnnCristin (2004) *Boteberättelser – en etnologisk studie av boteprocesser och det omprövande patientskapet*. Umeå: Institutionen för kultur och medier, Umeå universitet.
- van Zoonen, Lisbet (2000) *Feminist Media Studies*. London: Sage Publications.

Welcome to the 26th Scientific Conference of the International Association for Media and Communication Research (IAMCR)

in Stockholm, July 20-25, 2008

Stockholm University and the Department of Journalism, Media and Communication (JMK) has the privilege to host the 26th scientific conference of the International Association for Media and Communication Research (IAMCR) to be held in Stockholm, Sweden, July 20-25, 2008.

This is the first time during the organisation's 50-year history that the conference is organised in a Nordic country. The actual organisation of the conference has been conceived as a close cooperative effort including representatives from the universities in Denmark, Finland, Norway, Sweden, and NORDICOM, the longstanding organisation for information on Nordic media and communication research.

Conference theme:

Media and Global Divides

The Conference will address relationships between media and contemporary global divides, be they historically founded or emergent phenomena. It will explore the pivotal, but still under-researched, roles of the media with regard to today's global inequalities.

For further information see
www.jmk.su.se